

JURYRAPPORTEN FONDS VOOR DE LETTEREN VERTAALPRIJZEN 2006

Ike Cialona (1935)

‘Ik droomde nog wat over schrijfster worden, of journalist, maar ben, gelukkig, door het lot onafwendbaar naar het voor mij bestemde vak gedreven.’ Aldus Ike Cialona, terugblikkend op haar carrière, in een recent gesprek met twee redacteurs van de Nieuwsbrief van het Fonds voor de Letteren. Dat ‘gelukkig’ geldt niet alleen haar zelf, maar ook het Nederlandse lezerspubliek.

Een korte voorgeschiedenis. Toen Ike (toen nog) Janszen de poëziegevoelige leeftijd van ongeveer zestien jaar bereikte waren de Vijftigers nog net niet tot onze literatuur doorgedrongen. Zij zoog zich daarom vol met vormvaste poëzie en schreef ook zelf vormvaste gedichten waarvan er – in het kader van een soort prijsvraag voor de jeugd – ooit één is gepubliceerd in een damesblad. Het is wellicht niet iets waar zij achteraf erg trots op is, maar het is een vormende invloed geweest op haar latere werk als poëzievertaler.

Door haar huwelijk op jonge leeftijd met een Siciliaan - Cialona - kreeg zij al vroeg te maken met een heel directe kant van het vertalen, het tolken. Ze heeft jarenlang gewerkt als tolk Italiaans en als reisleidster. Uit nostalgie gaat ze de laatste jaren als veredelde reisleidster mee op Dantereizen.

In de jaren zeventig kwam Ike Cialona als vertaalster Italiaans en Engels in dienst van de NOS. Behalve het gangbare werk deed ze daar opera's, waarvan ze de tekst (al werd dat helemaal niet gevraagd of verwacht) rijmend vertaalde. In 1992, kort nadat ze ophield met haar werk in Hilversum, werd ze opgenomen in de redactie van het tijdschrift De Tweede Ronde, een functie die zij tot 2005 zou blijven vervullen. Dankzij haar organisatietalent verbeterde zij het reilen en zeilen van het blad grondig. Ze leverde er ook met grote regelmaat eigen bijdragen aan.

Ike Cialona heeft in diezelfde jaren een vertaaloeuvre opgebouwd met een zeldzaam hoog soortelijk gewicht. Zij wijdde haar krachten aan enkele van de allergrootsten van de klassieke Italiaanse literatuur als Boccaccio en Petrarca, en ook aan belangrijke modernere dichters als Gabriele d'Annunzio en Umberto Saba. Daarnaast vertaalde zij onder meer proza van Casanova en Mario Praz, en uit het Engels poëzie van Byron en Dante Gabriel Rossetti.

Drie van haar meesterstukken verdienen bijzondere aandacht. In 1998 verscheen na zes jaar intensieve arbeid haar vertaling van *Orlando Furioso*, ofwel *De razende Roeland* van

Ludovico Ariosto. Dit uit ruim 4800 achtregelige strofen bestaande zestiende-eeuwse epos was in 1649 voor het laatst integraal vertaald, door Jan Jacobszoon Schipper. Ike Cialona had als jonge vrouw op Sicilië al met dit monumentale werk kennism gemaakt. Zij leverde een uitzonderlijke prestatie door de veeleisende rijmvorm van het *ottava rima* over te brengen in het Nederlands. In 2000 verscheen de geheel berijmde vertaling die zij samen met Peter Verstegen maakte van *De goddelijke komedie* van Dante. Het oorspronkelijke werk is geschreven in de veertiende-eeuwse volkstaal van Toscane. Vooral in vormtechnisch opzicht bleek Cialona's invloed doorslaggevend. Waar haar co-vertaler soms genoeg wilde nemen met een halfrijm, eiste zij de pogingen net zo lang voort te zetten tot de technische perfectie van het origineel in de vertaling was overgebracht. *De goddelijke komedie* telt 100.000 woorden. Het door de vertalers bijgevoegde commentaar telt nog eens 138.000 woorden. Men is geneigd te denken dat Dante zelf postuum dankbaar moet zijn dat zijn werk met zoveel toewijding en kunde voor ons toegankelijk is gemaakt. Een derde titel die speciale vermelding verdient is Cialona's vertaling (2006) van het uit 1499 daterende, deels erotische droomverhaal *Hypnerotomachia Poliphili*, dat wordt toegeschreven aan Francesco Colonna, een monnik van allesbehalve onbesproken levenswandel uit de streek Veneto. De auteur, die schreef in een mengeling van Latijn, Italiaans en lokaal dialect, en zichzelf weinig inhoudelijke of stilistische beperkingen oplegde, maakte het zijn lezers van destijds al niet gemakkelijk. Na vijf jaar monnikenwerk in de meer gangbare zin des woords is Cialona er op glorieuze wijze in geslaagd deze curieuze en onbedaarlijke tekst nu eindelijk ook voor de Nederlandse lezer te ontsluiten.

Ike Cialona is een vertaalster die bij uitstek gevoel heeft voor de muziek van de taal. Haar vertalingen laten zich voortreffelijk voorlezen, voordragen, en in sommige gevallen zelfs zingen, want zij wordt niet voor niets nog steeds regelmatig gevraagd om Italiaanse libretti of liedteksten voor uitvoering in Nederland te vertalen. Vorig jaar verzorgde zij bijvoorbeeld voor de Nederlandse Opera de vertaling van *Norma* van Vincenzo Bellini.

Ofschoon zij zich met de meest veeleisende en bewerkelijkste soort literatuur bezighoudt, zoekt Ike Cialona haar publiek echter beslist niet louter binnen een kleine keurbende van cultuurminnaars. Zij geeft met enige regelmaat cursussen of voordrachten op scholen en universiteiten of voor culturele verenigingen. Haar extra-curriculaire literaire activiteiten strekken zich bovendien uit tot uiteenlopende zaken als Poetry International, de Nacht van het Sonnet, De Kees Stipprijs, de Vrije Boekenbonus (het alternatieve boekenweekgeschenk) en

het Nederlands Byron Genootschap. Voorwaar iemand die haar sporen als literair vertaler en als ambassadeur voor de klassieke Italiaanse literatuur wis en waarachtig verdiend heeft.

Harrie Lemmens (1953)

‘Ik zet een foto of tekening van degene die ik onder handen heb naast mijn computer en als het niet goed lukt, draai ik hem om of ga ik tegen hem tekeer. Dat helpt.’ Aldus vertaler Harrie Lemmens in 2002 in de Belgische kwaliteitskrant *De Standaard*. Of hij dat voor straf omdraaien en uitfoeteren ook vrouwelijke auteurs zou durven aandoen, vermeldt de historie niet. Wel is bovenstaand citaat illustratief voor de persoonlijke betrokkenheid die Lemmens bij ‘zijn’ schrijvers voelt.

Harrie Lemmens begon in de jaren tachtig van de vorige eeuw als literair vertaler Duits. Hij vertaalde romans van onder meer Sybille Knauss en Christoph Hein, en zorgde in samenwerking met Christine Pankow voor het Duitstalige *Von alten Menschen, den Dingen die vorübergehen*. In deze periode vertaalde hij ook romans van de Nigerianen Chinua Achebe en Gabriel Okara uit het Engels. De literatuur uit voormalige Europese koloniën zou altijd zijn speciale interesse behouden.

Na de Duitse tijd volgde een stroomversnelling. Lemmens, die zich inmiddels met een Portugese vrouw had verbonden, met haar drie jaar in Lissabon had gewoond en zichzelf daar Portugees had bijgebracht, wijdde zich vanaf 1989 nog vrijwel alleen aan Portugeestelijke literatuur. In een hoog tempo verschenen vertalingen van zijn hand van auteurs als António Lobo Antunes, Eça de Queiroz en João Ubaldo Ribeiro, auteurs die zich voornamelijk dankzij zijn inspanningen inmiddels in Nederland in een zekere bekendheid mogen verheugen. Lemmens' bijzondere belangstelling voor de erfenis en verwerking van Portugals koloniale verleden leidde ertoe dat hij actief zocht naar Nederlandse uitgevers voor onder meer werk van de Mozambiquaanse schrijver Mia Couto (*Slaapwandeland land*, 1996), en de Angolezen Pepetela (*Een roemrijke familie*, 2001) en José Eduardo Agualusa (*Een steen onder water*, 2003). Ook titels van Portugese auteurs als Lobo Antunes (*De judaskus*, 1991), Mário de Sá-Carneiro (*De bekentenis van Lúcio*, 1993) en Miguel Sousa Tavares (*Evenaar*, 2004) zijn door Lemmens persoonlijk bij hun Nederlandse uitgever aangebracht. Het is voor een belangrijk deel aan dit ambassadeurschap te danken dat de Portugeestelijke literatuur in de Nederlandse boekhandel zo zichtbaar vertegenwoordigd is en het Portugees daar nauwelijks nog als een ‘kleine’ taal kan gelden.

Een bijzondere plaats in het vertaaloeuvre van Lemmens is voorbehouden aan de erkende grootheden Fernando Pessoa en José Saramago. Voordat aan deze laatste in 1998 de Nobelprijs voor Literatuur werd verleend had Lemmens al meermalen openbaar een lans voor

diens kandidatuur gebroken en vier boeken van hem vertaald, waaronder de hoofdwerken *Memoriaal van het klooster*, *Het beleg van Lissabon* en *De stad der blinden*. Van Fernando Pessoa stelde Lemmens de bundel *Mijn droom is van mij* samen (1995) en verzorgde hij twee edities van het befaamde *Boek der rusteloosheid*. In 2005 herzag hij zijn eerdere versie uit 1990 om zijn vertaling bij te vijlen, aan te passen aan een moderne taalgebruik en de droge humor van Pessoa beter te laten doorklinken. Bovendien konden in de nieuwe uitgave de jongste inzichten en vondsten verwerkt worden, want de auteur is weliswaar allang dood, maar in zijn literaire nalatenschap, de spreekwoordelijk geworden *arca* ofwel hutkoffer, zit nog een onvermoede dynamiek.

Waar de naam August Willemsen dankzij de publicatie van brieven en autobiografische geschriften, naast veelvuldige optredens in de media, bij een breed publiek bekend is geworden, heeft Harrie Lemmens in relatieve stilte aan een omvangrijk en invloedrijk vertaaloeuvre gewerkt. Hij is er keer op keer in geslaagd voor de melodieusheid van het Portugees een Nederlands equivalent te vinden. Wellicht is hieraan niet vreemd dat Lemmens de gewoonte heeft opgevat zijn vertalingen hardop voor zichzelf voor te lezen om klank en ritme van het Nederlands fijner te kunnen afstemmen.

Deze laudatio begon met melding te maken van Lemmens' persoonlijke betrokkenheid bij zijn auteurs. De meest verregaande vorm daarvan is wel zijn samenwerking met de Portugees-Nederlandse schrijver Jose Rentes de Carvalho, die zijn werken in het Portugees concipieert en formuleert, en vervolgens in het Nederlands publiceert. Die teksten kunnen dan ook alleen maar tot stand komen dankzij de actieve, soms zelfs preactieve vertalersrol van Harrie Lemmens. In een interview in *Vrij Nederland* in augustus 2000 zei Rentes de Carvalho hierover: 'Met Harrie Lemmens werk ik goed samen. Ik heb precies in mijn hoofd wat hij gaat vertalen. Wij weten onze plaats ten opzichte van elkaar, een kwestie van karakter en hoffelijkheid.' Karakter en hoffelijkheid, ongetwijfeld, maar zeker ook van kunde, want hoeveel auteurs zouden een vertaler op een dergelijke wijze een rol in het scheppingsproces toevertrouwen?